

Stjärna-ättens stamfar - ett danskt riksråd?

Av Elisabet Hemström

"Jag Staffan Ulfsson, riddare, lagman i Västmanland och Dalarna, gör veterligt med detta mitt öppna brev, att då jag höll lagmansting på Kopparberget ... året efter Guds börd ettusenfyrahundrasjuttio på det tredje, torsdagen näst efter trettondag jul (=7/1 1473), kom för oss och rätten beskedliga män, jämna sambröderna Olof Olsson, Markvard Olsson och Hans Olsson och kärade till Björn Jönsson om ett gods som heter Noret..."

Så börjar - i nusvensk översättning - det tidigaste kända dokumentet med anknytning till en av de gamla frälseätterna i Kopparbergslagen: Stjärna-ätten med den sexuddiga stjärnan i vapnet. De tre brödernas ättlingar kom i sinom tid att befolka en stor del av trakten kring Hosjön och Kniva bergslag i Vika.

Den veterligt första släkttavlan över Stjärna-ätten ritades i slutet av 1500-talet av vasakungarnas genealog Rasmus Ludvigsson (död 1594). Hans andra hustru Klara Nilsson var själv stjärna-ättling. Rasmus skriver att de tre ovannämnda Olssonernas far hette Olof Nilsson och "war komen aff Danmarck". Några släktled före honom kände han tydligen inte till.

I senare släktutredningar finner man så gott som alltid uppgiften att släktens stamfar var ett danskt riksråd, som skall ha hetat Niels Olufsen och fört ett liknande vapen som Stjärna-ätten. Men varifrån kommer denna uppgift från början, och vem var denne Niels egentligen?

Varför är Stjärna-ättens stamfar så viktig?

Anledningen till att det över huvud taget har spekulerats så mycket och så pass tidigt om Stjärna-ättens ursprung heter Georg Stiernhielm. Han var sonsons sonson till Markvard Olsson i brevet här ovan och adlades år 1631. Strax innan dess hade hans far Olof Markvards-son själv sökt introduktion på riddarhuset. De flesta som gjorde detta åberopade gammalt adelsskap, och Olof skriver mycket riktigt:

"Underdånigen biddandes, att E. K. Maj:t allernådigst täckes sig behaga låta och befalla det jag utj Riddarhusets matricul inskrives och således uti theras collegium och samkvämer incorporerat blifva måtte ... eftersom jag af en gammal adlig familia, hvilken både titul och sköldemärke haft, så ock russtjänst gjort hafver, härkommen är."¹

Några exakta uppgifter om sina förfäder presenterar Olof dock inte. Sonen Georg kunde inte heller plocka fram några äldre uppgifter än namnen på de tre bröderna på 1470-talet, när han skulle överlämna ett "document om sin egen herkomst" till kung Gustav II Adolfs riksskattmästare Sten Bielke.

Så skapas en stamfar

När Georg Stiernhielm så småningom nådde toppen av sin berömmelse, blev hans härkomst naturligtvis också mera intressant. Kände han sig kanske pressad att komma med en lämplig konkret stamfar? När rikshistoriegrafén Magnus von Celse skrev "Georg Stiernhielms lefwer-nes beskrifning" under senare delen av 1700-talet hade han i alla fall ett klart besked att ge: "Efter Stiernhielms föregifwande härstammade hans fader i 5:e led ifrån Nils Olufsson, Dapifer Daniae, som war ifrån Norige härkommen, och på 1300-de talet flycktade hit till Swerige."

År 1795 ritade den historieintresserade komministern i Falun Eric Hammarström en stor släkt-tavla över Rottnebyggen av Stjärna-ätten. Även han sätter en Nils Olsson som stamfar och skriver i en kommentar: "Förmenas varit den som var Riksdrots i Dannemark, men måste 1322 sätta sig derifrån i säkerhet till Norrige, han förde en gul stjerna i blått Fältt." Som nästa led har Hammarström "Olof Nilsson Stierna, kom ifrån Norriget omkring 1449 och var norsk Råds Herre då Carl Knutsson utkorades i Bohus Län till deras konung."

År 1853 skriver C. G. Kröningssvärd i släkttavlan över "Släkten Stierna" i supplementet till Diplomatarium Dalecarlicum: "Niels Olufsson, af Danske släkten (Stierna), en Herreman i Skåne, hvilken under Konung Erik VII Menveds regering, emellan 1285 och 1320, var Danmarks Rikes Drotzet, men begick förräderi och blef fredlös förklarad, hvarefter han skolat nedsatt sig i Sverige."

Om "Olof Nilsson Stierna", som nu har gjorts till Niels' ättling i fjärde led, skriver Kröningssvärd bara att han "bodde i Knifva Bergslag inom Wika socken, der han idkade bergsbruk".

När Kröningssvärd lät publicera sina släkttavlor tycks det ha varit första gången som uppgifterna om Niels Olufsen blev mera allmänt kända. Andra historiker tycks ha informerats om dem i förväg men blivit skeptiska. Johan Lidén ansatte Kröningssvärd ganska hårt i ett brev daterat den 16 februari 1848, där han i skarpa ordalag frågade om släkten verkligen kom från Danmark och begärde att få veta vad Kröningssvärd med *visshet* kände till om Stiernhielms släkt.²

Om Lidén fick något nöjaktigt svar vet vi inte, men Niels Olufsen och Olof Nilsson fortsatte att figurera på släkttavlor. Schlegel-Klingspors ättartavlor, utgivna 1875, har följande fakta om Niels: "Hövidsman på Danskborg 1311. Danmarks rikets råd och marsk 1314 samt hovmästare, men förklarades fridlös v. kon. Kristoffers tillträde till regeringen och flyktade till Norge."

Många forskare har som synes bemödat sig om att bit för bit komplettera bilden av Stiernhielms stamfar.

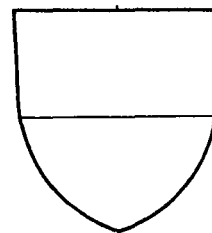
Vapenbilden enda tecknet på frälse

Det enda konkreta indicium vi har på att Stiernhielm och hans förfäder tillhörde en adlig (frälse-) ätt, är själva vapenbilden. Om man skall döma enbart av glasmålningen i Vika kyrkas korfönster, utgjordes vapnet av en sköld i vitt/blått med en gulröd bild bestående av sex spetsrutor sammansatta till en stjerna. På samma sätt är figuren ritad på Markvard Olssons bevarade sigill från 1484. Att bilden skall uppfattas som en stjerna torde framgå av att Georg fick namnet Stiernhielm. Glasmålningen med sina vita och blåa fält skulle kunna tolkas som att själva skölden var delad, men detta är osäkert. Delade sköldar med överlagda bilder tycks ha varit ovanliga, men något enstaka exempel finns. Elgenstierna säger dock att Stiernhielm vid adlandet "tog sina förfäders vapen en sexuddig gyllene stjerna i blått fält."

Komminister Hammarström uppgav, som ovan nämnts, 1795 att den danske riksdrotsen Niels Olufsens vapen var en gul stjerna på blått fält. De enda frälsesläkter som veterligen fört ett sådant vapen är dels en småländsk släkt, dels den danska ätten Gyllenstierna. Deras stjerna var dock 7-uddig istället för 6-uddig, och riksdrotsen Niels Olufsen tillhörde, som vi strax skall se, inte denna ätt.

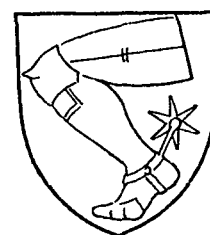
Niels Olufsen

Dansk Biografisk Leksikon har en hel del att berätta om Niels Olufsen, som man tämligen säkert hänför till den danska adelssläkten Bild. Han ägde gården Elkaer i Vendsyssel och blev riksdrots senast år 1297. Nio år senare tituleras han även kammarmästare och senast från 1309 var han kung Erik Menveds hövitsman på Danskeborg vid Rostock. Så småningom blev han återigen riksdrots och riksmarsk och fick stora förläningar av kungen. Men år 1318, när Eriks bror Kristoffer besteg tronen, kom han i onåd och flydde. Dock inte till Norge eller Sverige utan till Mecklenburg. Troligen bodde han där till sin död på 1320-talet. Några ättlingar till honom är inte kända. Hans vapenbild var inte heller någon stjärna - men däremot en delad sköld i vitt/blått!

Olof (Olav) Nilsson

Niels Olufsens påstådda ättling i fjärde led, det norska riksrådet Olav Nilsson till Talgö, tillhörde i själva verket ätten Skunke eller Skanke. Han var skåning och kom till Norge år 1437 eller 1438. Då var kung Eriks av Pommern nordiska kungadöme på väg att rasa samman, och i ett sista förtvivlat försök att rädda det satte han in danskar och tyskar som hövitsmän på strategiska fästningar. Olav hamnade som befallningsman i Bergen och kom att bli en ledande kraft i det norska riksrådets anti-hanseatiska politik under 1440-talet. Självs hade han sedan länge bedrivit en privat fejd mot Hansan som sjörövare!

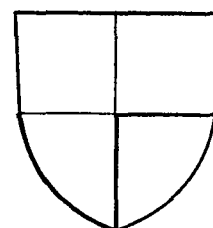
I slutet av 1440-talet stod striden om Norges tron mellan den danske kungen Kristian I och den svenske Karl Knutsson Bonde. Olav Nilsson förespråkade först Karl men ändrade sig sedan och sällade sig till dem som hyllade Kristian då han valdes till norsk kung 1449.

Hösten 1453 framförde hanseaterna klagomål mot Olav Nilsson med sådan skärpa att han slutligen blev avsatt. Dessvärre för dem själva utnyttjade Olav sin ledighet till sjöröveri i större skala tillsammans med sin maka Elisa Eskilsdotter (Hegle). Enligt vad som berättas blev hon själv kapten på ett av deras skepp!

År 1455 lyckades Olav få kontroll över den svenska gränsfästningen Älvsborg men erbjöd sig att överlämna den till kung Kristian om han blev återinsatt i Bergen. Kungen såg ingen annan utväg än att acceptera. Köpmännen i Bergen tog dock saken i egna händer. När Olav Nilsson kom dit, mottog de honom med ett gästbud och demonstrerade sin fredlighet genom att övertala honom att alla skulle vara obehäpnade vid det snart stundande tinget. Men där överfölls han och blev till slut ihjälslagen i det kloster dit han tog sin tillflykt. Han efterlämnade bevisligen endast två barn, Axel och Magdalena. Därmed kan han definitivt avföras från Stjärna-ättens stamträd.

En annan Niels

Även en annan dansk storman har lanserats som stamfarskandidat till Stjärna-ättens, nämligen riddaren Niels Kyrning (död 1354).³ Han hette dock inte Olufsen utan Aagesen och tillhörde på fädernet ätten Thott (Kyrning var hans mors namn). Han förde inte heller något stjärnavapen utan en kvadrerad sköld.

Ganska lite är känt om hans person. Han var bosatt i Löddeköpinge i Harjagers härad i Skåne. Hustrun hette Christine och deras son Jakob blev så småningom ärkebiskop. Markvard Olsson sade sig 1483 vara bekant med riksrådet Ivar Axelsson Thott, vars farfar var kusin till Niels Kyrning, men denne Ivar var känd av de allra flesta vid denna tid.

Vad skall man tro?

Som vi har sett, så flydde varken det danska riksrådet Niels Olufsen eller den skånsk-norske Olav Nilsson någonsin till Sverige, och dessutom var de båda inte alls släkt med varandra. Så långt är alltså de äldsta leden på släkttavlan en ren konstruktion.

Slutsatsen måste bli att det inte finns någon bevisbar eller ens sannolik grund för att tro att Stjärna-ättens stamfar var danskt riksråd. Att släkten hade danskt ursprung är troligen sant, men övriga uppgifter har förvanskats eller medvetet "förbättrats". De tre "jämna sambröderna" Olofs, Markvards och Hans' far hette troligen Olof Nilsson men är i övrigt okänd.

NOTER

¹ Palmsköldska samlingen nr 243, Uppsala Universitetsbibliotek. (Avskrift av Helmer Lagergren).

² Avskrift i Helmer Lagergrens samling, serien små biografika, Stjärna-ätten.

³ Vällfors, Gudrun, Nitton generationer : en släktkrönika om fabrikör Axel Johansson och hans förfäder. (1964). Även Elgenstierna återger en uppgift om att Olof Nilsson skall ha varit av släkten Kyrning.

KÄLLOR

Dansk biografisk leksikon. 14. (1983).

Diplomatarium Dalekarlicum. 4. Supplement / utg. av C. G. Kröningssvärd. (1853).

Elgenstierna, Gustaf, Den introducerade svenska adelns ättartavlor. 7. (1932).

Helmer Lagergrens samling på Falu stadsbibliotek.

Norges historie. 5. Fra rike til provins 1448-1536. (1977).

Schlegel, Bernhard och Klingspor, Carl Arvid, Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättar-taflor. (1875).

Vapenbilder: Raneke, Jan, Svenska medeltidsvapen I s. 4, 92, 253.